

Fotografické pozostalosti šľachty zachované v slovenských inštitúciách s prihliadnutím na fond kaštieľa Betliar. Skúsenosti s vyhľadávaním historických fotografií šľachty

Katarína TAKÁCSOVÁ

ANOTACE: Príspevok sa snaží mapovať najnovšie výskumy slovenských a z časti aj maďarských odborníkov v oblasti historickej fotografie. Je výsledkom osobnej praxe v bádani po fotografických pozostalostiach šľachty v múzeách, archívoch a iných typoch kultúrnych inštitúcií. Na príklade zachovania fotografií Andrásyovcov v kaštieli Betliar načrtáva možnosti spracovania zbierky podobného charakteru a objasňuje okolnosti zachovania tak bohatého fondu.

Fotografia si za necelých dvesto rokov svojej existencie získava ako prameň stále výraznejšiu pozíciu. Dôkazom vysokého záujmu o tento typ dokumentov, vyúsťujúceho okrem iného aj do stále sa vyvíjajúcich možností jeho využitia, sú aj výsledky slovenských odborníkov z mnohých odvetví. Na tému historickej fotografie na Slovensku sa začali zameriavať aj študentské práce.¹ Podporu získavajú mnohé projekty²

■ Poznámky

1 Napríklad vývoj bratislavských fotografických ateliérov, konkrétne zmapovanie práce fotografa Eduarda Nepomuka Kozicsa (Kozič), bol námetom diplomovej práce Petry Balážiovej, ktorá je prvou monografickou štúdiou venovanou tomuto známemu fotografovi. Sleduje pôsobenie ateliéru a fotografickú tvorbu E. N. Kozicsa a zameriava sa na prienik fotografie do Horného Uhorska a Bratislavy. Najväčším prínosom práce je sústredenie materiálu Kozicsovej tvorby zo slovenských inštitúcií, jeho datovanie a katalóg fotografií. Petra Balážiová, *Eduard Nepomuk Kozics (1829–1874) a jeho fotografický ateliér v Bratislave* (diplomová práca), Katedra dejín výtvarného umenia FIF UK, Bratislava, 2014. Témou príbuzná je aj práca Ladislavy Gnackovej o portrétnej fotografii v bratislavských ateliéroch v závere 19. a na začiatku 20. storočia zachovanej v zbierkach Múzea mesta Bratislavy. Ladislava Gnacková, *Portrétna fotografia v bratislavských ateliéroch v závere 19. a na začiatku 20. storočia* (diplomová práca), Katedra dejín výtvarného umenia FIF UK, Bratislava, 2009. Výskumu bratislavských fotoateliérov predchádzala monografia o bratislavských fotografoch v rokoch 1840–1920. Jozef Hanák, *Bratislavské fotografi. 1840–1920*, Bratislava 2006.

2 Na Slovensku prebieha od roku 2012 výskumný a edukačný projekt KEGA pod názvom *Renesancia fotografie 19. storočia*. Jeho riešiteľmi sú pracovníci Katedry fotografie a nových médií VŠVU v Bratislave: Jana Hojstričová, Bohunka Koklesová, Jana Križanová, Boris Kvasnica, Silvia Saporová. Jedným z výstupov tohto projektu boli dve výstavy: *Renesancia fotografických historických techník* inštalovaná v Galérii umelcov Spiša v Spišskej Novej Vsi

1

v roku 2012 a výstava realizovaná v rámci Mesiaca fotografie *Zrkadlo s pamäťou – najstaršie portrétne fotografie na Slovensku 1840–1850* (Slovenské národné múzeum – Historické múzeum Bratislava, Bratislavský hrad, 2013), ktorá bola prvou svojho druhu na Slovensku a vznikol k nej aj katalóg (premietla sa aj do projektu *Daguerreobase*). Prínosom projektu je vydanie učebnice s rovnomeným názvom *Renesancia fotografie 19. storočia. Výskum / vzdelávanie / experiment*. Zahŕňa v sebe fotografiu, reštaurovanie a dejiny umenia. Pozostáva z umenovedných štúdií zaoberajúcich sa výskumom fotografických techník, najmä postupom spracovania, ich charakteristikami a možnosťami reštaurovania a archivovania. Napriek tomu, že sa jednotlivé štúdie venujú čiastkovým témam, patrí učebnica, oboznamujúca s výsledkami najnovších výskumov, k dôležitým vkladom pri štúdiu vývoja historickej fotografie na Slovensku. (S ďalšími novými výskumami oboznamuje aj monotematické číslo časopisu *Múzeum* s podtitulom *Fotografia ako zbierkový predmet – Múzeum LXI*, 2015, č. 1.)

Obr. 1. Kaštieľ Betliar, okolo roku 1890, SNM-BET, zbierka historických fotografií.

Vďaka projektu boli – v spolupráci s Getty Conversation Institute v Los Angeles a Metropolitan museum of Art v New Yorku – realizované aj mnohé workshopy zameriavajúce sa na reštaurovanie a konzervovanie. Jana Hojstričová – Bohunka Koklesová – Jana Križanová, *Zrkadlo s pamäťou – najstaršie portrétne fotografie na Slovensku 1840–1850*, Bratislava 2013.

Cieľom spoločného slovensko-poľského projektu *Fotografia tatranského regiónu* (2007–2013) bolo zhromaždiť fotografie z muzeálnych kolekcí a súkromných zbierok a zachovať ich pomocou najmodernejších technológií vytvorením digitálneho fotografického archívu. Riešiteľmi projektu boli Mestské kultúrne stredisko v Nowom Targu, Podhalské múzeum Czesława Pajerského a Múzeum v Kežmarku. V rámci projektu boli realizované výstavy a vydané zborníky

a workshopy³ snažiac sa o ochranu, ale najmä o sprístupnenie dobových fotografií – najčastejšie formou zdigitalizovaných dokumentov. Realizované sú výstavy z rôznych oblastí, ktoré sú schopné obsiahnuť komplexnosť tohto druhu obrazového dokumentu. Fotografia už nezastáva iba sekundárnu, doplnkovú funkciu, ale sama je predmetom vystavovania a kritiky jej obsahu, ako aj jej kvalít.⁴ Ako jedinečný zdroj dokumentácie doby či konkrétnej udalosti sa fotografia stáva nevyhnutnou súčasťou rôzne zameraných monografií.⁵ Slovenské výskumy sa však stále venujú parciálnym témam, nemajú spoločné smerovanie a nevyčerpávajú tak svoj potenciál. Napriek popularite historickej fotografie sme len na začiatku bádania a kým sa v iných krajinách vytvárajú odborné pracoviská⁶ a nadnárodné projekty, vedci a odborní pracovníci slovenských inštitúcií doposiaľ nevypracovali žiadnu metodiku, ktorá by pomohla v napredovaní spracovania a využitia tohto bohatého zdroja.

Prieskum zachovania historických fotografií v slovenských inštitúciách

Pri štúdiu témy fotografických pozostalostí šľachty, na ktorú sa v štúdiu zameriavame, vychádzame z fondov a zbierok múzeí, galérií, archívov, pamiatkových úradov a iných kultúrnych inštitúcií, ako aj súkromných zberateľov. Predložená štúdia nemá ambície stať sa „univerzálnou metodikou“ v pátraní po fotografických pozostalostiach šľachty; oboznamuje čitateľa iba so skúsenosťami s autorkiným výskumom stanovenej témy. Pokúsime sa stručne popísať určité typy kultúrnych inštitúcií a možnosti práce s fondmi a zbierkami, ktoré ponúkajú. Na príklade zbierky fotografií zachovaných v kaštieli Betliar sa budeme snažiť poukázať na potenciál fotografií pochádzajúcich z úzko ohraničenej proveniencie – z fotografickej pozostalosti rodu Andrassy (Andráši),⁷ ktorá sa vyvíjala približne jedno storočie (50. roky 19. storočia – 1944).

Historické fotografie sú početne zastúpené v archívnych fondoch rodov, rodín, veľkostatkov, v osobných fondoch a pod. Stáročia budované a strážené kmeňové rodové archívy boli od roku 1954 delimitované a premiestňované, aby boli zaradené do novovytváranej štruktúry archívov.⁸ Bádanie v slovenských štátnych archívoch je sťažené tým, že ich inventáre nie sú na internete dostupné. Fotografie sú väčšinou vyčlenené a usporiadané v rámci fotografických zbierok, alebo ako sprievodný materiál menšieho rozsahu tvoria súčasť väčších fondov. Zloženie fondov a zbierok štátnych archívov si ešte vyžaduje hlbšie bádanie a tvorí nevyhnutnú súčasť každého výskumu.⁹ Bádateľ by mohol predpokladať zachovanie historických fotografií aj vo verejných špecializovaných archívoch, napr. v Archíve Pamiatkového úradu

Slovenskej republiky (ďalej len PÚSR), v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice, v Archíve Matice Slovenskej a pod.¹⁰ K verejným špecializovaným archívom patrí aj Archív Slovenského národného múzea v Bratislave, ktorý nie je iba archívom múzea a jeho predchodcov, ale nachádzajú sa v ňom aj historické fotografie a iné typy zbierok.¹¹

Po prieskume archívov sa bádateľ obracia na ďalšie inštitúcie uchováajúce artefakty minulosti – predovšetkým na širokú sieť múzeí.¹² Na jej čele stojí Slovenské národné múzeum

■ Poznámky

prezentujúce čiastkové výsledky ďalších regionálnych archívnych a umeleckohistorických výskumov. Kazimierz Gajewski et al., *Leksykon polskich i slowackich fotografów tatrzańskich i zakładów fotograficznych w Tatrach, na Podhalu, Orawie, Spiszu i Liptowie do roku 1939. Lexikon tatrzańskich fotografów a fotoateliérów na území Polska a Slovenska: v Tatrach, na Podhalí, Orave, Spiši a Liptove do roku 1939*, Nowy Targ 2011. Paralelou k publikácii je webová stránka <http://www.album.nowy targ.pl> prezentujúca zdigitalizované fotografické diela z poľských i slovenských zbierok, vyhľadané 29. 6. 2015.

3 Slovenský národný archív bol v rokoch 2012–2014 realizátorom sérií workshopov a konferencií: *Spracovanie a ochrana negatívnych fotografických materiálov a Identifikácia historických a albumínových fotografií*. Dostupný je zborník z konferencie konanej na pôde SNA: Ivana Fialová (ed.) – Božena Marušicová – Daniela Tvrdoňová, *(Ne)zabudnuté fotografie. Zborník príspevkov z konferencie (29. október 2013, Bratislava, SNA)*, Bratislava 2014. Dostupné na: http://www.minv.sk/?k_s_v_w, vyhľadané 29. 6. 2015. Okrem identifikácie fotografických materiálov sa pracovníci SNA zameriavajú aj na ich ochranu: Božena Marušicová, *Historická fotografia v slovenských archívoch a nové technológie ochrany, Slovenská archivistika XLVII*, 2012, s. 72–87; Božena Marušicová – Alena Maková – Roman Zelený, *Obalové materiály vhodné na skladovanie fotografických materiálov, Múzeum XLVII*, 2011, č. 2, s. 18–21; Ivana Weissová – Alena Maková – Mária Valová – Veronika Lettrichová, *Fotografické zbierky, ich ochrana a možnosti identifikácie v Slovenskej národnej knižnici, Knižnica VIII*, 2007, č. 10, s. 41–49.

4 Napríklad výstava *Dve krajiny. Obraz Slovenska: 19. storočie x súčasnosť*, ktorú pripravila Slovenská národná galéria v roku 2014 (hlavný kurátor Martin Čičo), si dala za cieľ prepojiť podoby krajiny 19. storočia a súčasnej, resp. nedávnej minulosti a vznikol z nej aj kvalitný katalóg. Autori výstavy nazerali na krajinársku fotografiu novými spôsobmi a konfrontovali toto médium s výtvarnými dielami. Viac o výstave na: <http://www.sng.sk/sk/uvod/zbiery/fotografia>, vyhľadané 29. 6. 2015. V Slovenskej národnej galérii sa nezachovala fotografická šľachtická pozostalosť.

5 Bohato využitá historická fotografia, nápomocná najmä pri identifikácii členov rodu Pálffy, napr.: Daniel Hupko – Ivana Janáčková – Jozef Tihányi, *Koniec starých čias – Poslední Pálffyovci na hrade Červený Kameň (1848–1948)*, Komárno 2012.

6 Za odborné pracovisko pri štúdiu historických fotografií môžeme považovať Vysokú školu výtvarných umení (VŠVU) v Bratislave. V rámci študijného odboru reštaurovanie sa v roku 2006 stalo reštaurovanie a konzervovanie fotografií akreditovanou špecializáciou.

7 Vo svojom príspevku si dovoľme používať historické podoby šľachtických priezvisk, ako ich používali ich nositelia, čo zamedzí nedorozumeniam zo strany českých, príp. inonárodných čitateľov. Túto alternatívu dopĺňujeme aj slovenským prepisom.

8 Vládné nariadenie č. 29/1954 Zb. o archívnictve zo 7. mája 1954. Roku 1959 sa uzavrela dohoda o delimitácii archívnych dokumentov uložených v múzeách. Dostupné na: <http://www.minv.sk/?charakteristika>, vyhľadané 28. 6. 2015.

9 Táto štúdia nemôže vyčerpať, ani len vymenovať, celý obsah fotografických pozostalostí šľachty zachovaných v archívoch a ich zmapovanie môže byť témou ďalších výstupov.

10 Zábery do interiérov hradov, kaštieľov a iných sídiel šľachty, príp. snímky hnutelností, nájdeme po zadaní hľadaného výrazu v obmedzenom počte na stránke Archívu Pamiatkového úradu: <http://www.pamiatky.sk/DO/do>, vyhľadané 17. 6. 2015. Fotodokumentacné zbierky SNK sú rozdelené do troch zbierok: zbierka fotodokumentov osobností, zbierka fotodokumentov miest a zbierka albumov, <http://www.snk.sk/sk/zbiery/a-zdroje/zbiery-literarneho-archivu-snk/fotodokumentacne-zbiery.html>, vyhľadané 17. 12. 2015. Údaje o fondoch a zbierkach Archívu Matice slovenskej nie sú dostupné on-line, <http://matica.sk/vedecke-pracoviska/archiv-matrice-slovenskej/>, vyhľadané 17. 12. 2015.

11 Má päť pobočiek: Martin, Červený Kameň, Betliar, Levoča a Bojnice. Podľa Sprievodcu po archíve SNM sa v archívoch múzeí SNM nachádzajú tieto rodové dokumenty: listinná zbierka listín šľachtického rodu Podhorányi/Podhoranský pochádzajúceho zo Spiša (1632–1815, Archív SNM), zbierka listín svätajurskej a pezijskej vetvy Pálffyovcov (odpisy listín zo 17. storočia, 1. polovica 19. storočia, Archív SNM), urbairálne súpisy (1823–1845) a súpisy majetkov Ludanickovcov (1683–1775, Archív SNM), písomnosti rodu Hardegg-Erdödy (1916–1935, Archív SNM, pobočka Červený Kameň), zvoz písomností Simonyi/Šimoni zo Šimonovian (1778–1931, Archív SNM, pobočka Červený Kameň), zvoz písomností Steiger a Zamoyski (koniec 19. storočia, Archív SNM, pobočka Červený Kameň), písomnosti Ocskay/Očkai (1861–1946, Archív SNM, pobočka Červený Kameň). Elena Machajdíkova, *Sprievodca po Archíve Slovenského národného múzea*, Bratislava 2008, s. 124–127.

12 Vo fondoch múzeí sa nachádzajú početné fotografické zbierky rôzneho charakteru a rôzneho stupňa spracovania. Sondáž iných múzeí si vyžaduje ďalší výskum. Základné informácie má bádateľ možnosť získať z webových stránok jednotlivých múzeí, pozri napr. Múzeum Mesta Bratislavy, http://muzeum.bratislava.sk/vismo/dokumenty2.asp?id_org=700015&id=1042&p1=3329; Horehronské múzeum v Brezne, <http://www.horehronskemuseum.sk/index.php/o-muzeu/historia-muzea/10-demo/112-fond-fotografii-a-pisomnosti-a-in>, vyhľadané 17. 12. 2015.

(SNM), v ktorom je zoskupených 18 slovenských múzeí z rôznych regiónov. Okrem SNM-Múzea Betliar (SNM-BET), ktoré spravuje kaštieľ Betliar, hrad Krásnu Hôrku a mauzóleum Andrássyovcov v Krásnohorskom Podhradí, patria do tejto siete aj iné hradné a kaštieľne múzeá. S väčšou pravdepodobnosťou v nich môžeme nájsť aj šľachtické pozostalosti fotografického charakteru, a to najmä v tých, v ktorých sa zachovali aj archívne fondy alebo patrili k miestam určeným na zvozy. Môžu to byť zbierky rodov a rodín, s ktorými sú historické objekty dnešných múzeí spojené, zbierkotvornou činnosťou budované súbory snímok fotografov a ateliérov alebo zbierky s inými, špecifickými okolnosťami vzniku a zachovania. Fotografie a negatívy v múzeu sú zbierkovými predmetmi.¹³

Vo svojej štúdii sme sa snažili zmapovať stav historickej fotografie v hradných múzeách SNM, v ktorých sme predpokladali výskyt šľachtických pozostalostí.¹⁴ Do SNM patria, okrem SNM-BET, ktorému ďalej venujeme samostatnú stať, tieto hradné múzeá: Slovenské národné múzeum-Múzeum Červený Kameň, -Múzeum Modrý Kameň, -Múzeum Bojnice a -Spišské múzeum Levoča (Spišský hrad).

V SNM-Múzeum Červený Kameň sú fotografie príslušníkov šľachtických rodín zaradené v „zbierke archívnej povahy“. Okrem fotografií rôzneho druhu ju tvorí aj množstvo fotografických reprodukcí, albumy fotografií a pohľadníc, litografie, mapy, rukopisné záznamy, niekoľko časopisov, dva glóbusy a iné.¹⁵ Fotografie zobrazujúce šľachtu tvoria približne tretinu zbierky. Osoby, ktoré sú na fotografiách zachytené, sú v prevažnej miere príslušníkmi šľachtickej rodiny Pálffy (Pálfi), najmä červenokamenskej línie staršej vetvy rodu, ich blízki i vzdialenejší príbuzní (predovšetkým členovia rodín Wilczek a Kinský) a iní šľachtici, s ktorými boli v užšom kontakte. Fotografie sa do zbierok múzea sídliaceho na hrade Červený Kameň v Častej dostali väčšinou ako zvozy, resp. konfiškáty bývalých šľachticov. Na konci 2. svetovej vojny opustili Pálffyovci svoje sídla nachádzajúce sa na západnom Slovensku a ušli do zahraničia. Koncom 40. a v 50. rokoch 20. storočia bolo na hrad Červený Kameň postupne prevezené vnútorné vybavenie mnohých kaštieľov a dvoch zrušených kláštorov z územia západného Slovenska.¹⁶ Posledných sedem rokov sa kurátorka zbierky archívnej povahy, Mgr. Ivana Janáčková, venuje identifikácii neznámych osôb na fotografiách. Tieto snímky neboli doteraz súčasťou zbierkového fondu. Ich počet sa odhaduje asi na 700 kusov. Po odbornom posúdení sa navrhne ich zaradenie, resp. nezaradenie do „zbierky archívnej povahy“.¹⁷

Historické fotografie SNM-Múzea Bojnice by mohli byť súčasťou fondu maľby, kresby a grafiky.¹⁸ Ich zachovanie ale nie je doložené a ich

výskyt je otázný. V múzeu, z dôvodu, že bolo miestom zvozu, môžeme nájsť aj dobové pohľadnice (korešpondencia Zayovcov), ktoré ale ešte nie sú súčasťou zbierkového fondu.¹⁹ Fond fotografií, negatívov a pohľadníc SNM-Spišského múzea v Levoči tvorí vyše 1 850 kusov. Nachádzajú sa v ňom aj portrétné fotografie príslušníkov šľachty (Csáky/Čáki, Ehrenfels, Eszterházy/Esterházy, Hohenlohe-Schillingfürst, Majláth, Pallavicini, spolu 13 kusov). Tieto fotografie sú druhostupňovo spracované v elektronickom systéme evidencie zbierok (ESEZ 4G), s ktorým pracujú všetky múzeá SNM. Okrem toho fond obsahuje aj negatívy reprodukcí obrazov (6 kusov portrétov Csákyovcov).²⁰ Z veľmi malého počtu zachovaných historických fotografií v múzeách usudzujeme, že historická hodnota fotografií ako predmetov osobnej povahy nebola po 2. svetovej vojne adekvátne zhodnotená, a preto sa nestali predmetom zvozu.

Z dôvodu viacerých paralel a podobností fondov a zbierok SNM-BET s Múzeom vo Svätom Antone sme sa do predloženej štúdie rozhodli zahrnúť aj prieskum historickej fotografie jeho fondu.²¹ Na základe informácií poskytnutých Bc. Máriou Ďurianovou, ktorá je vedúcou oddelenia umeleckej histórie, obsahuje fond okolo 500 kusov historických fotografií. Po vymretí koháryovského rodu, ktorý bol vlastníkom kaštieľa, po meči si posledná nositeľka mena tohto rodu vzala príslušníka nemeckého kniežacieho rodu Coburgovcov.²² Fotografie zachované v múzeu, okrem portrétnych fotografií z viedenských a budapeštianskych ateliérov, zobrazujú Coburgovcov a zachytávajú aktivity posledných členov tohto rodu, napr. najvýznamnejšieho z nich, bulharského cára Ferdinanda. Medzi fotografiami tak nachádzame zábery z ciest a krajinné snímky (Afrika, Lisabon, ale aj slovenské lokality ako Banská Štiavnica alebo Horehronie), či najobľúbenejšej formy trávenia voľného času – poľovníctva.²³ Všetky fotografie sú spracované vo forme druhostupňovej karty (dostupné na oddelení dokumentácie múzea) a ich časť je prístupná aj pomocou systému CEMUZ.²⁴ Dôležité je uviesť si, že šľachta bola spríbuznená s príslušníkmi iných, často sa navštevujúcich rodov, čo zaručuje, že v každej šľachtickej fotografickej pozostalosti nájdeme portréty širšieho okruhu spoločenskej elity a preto aj prieskum inej rodovej pozostalosti môže obohatiť bádateľa zaujímajúceho sa o konkrétny rod, alebo naopak, môže pomôcť odborným pracovníkom múzea v identifikácii osôb, ktoré sa vymykajú z ich vedeckého rámca a ich určenie je potrebné pri spracovaní zbierok.

Po fotografických pozostalostiach musíme pátrať aj na inom poli – v zahraničných inštitúciách a u súkromných zberateľov, do vlastníctva ktorých sa fotografie dostali ako spomienkové

■ Poznámky

13 Ich spravovanie sa riadi Zákom č. 206/2009 Z. z. o múzeách a galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov v znení zákona č. 38/2014, http://www.unesco.org/culture/natlaws/media/pdf/slovakia/sk_zakon206_2009-skorof.pdf, http://www.snm.sk/swift_data/source/odborna_verejnost/muzejna_legislativa/muzea_a_galerie/38_2014_muzea%20a%20gal_zakon%20k%20206_2009.pdf; Vyhlášku Ministerstva kultúry č. 523/2009 Z. z., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o základných odborných činnostiach v múzeu alebo v galérii a o evidencii predmetov kultúrnej hodnoty, <http://www.zakonypreludi.sk/zz/2009-523>, vyhľadane 29. 6. 2015.

14 Súpis fondov a zbierok archívu dostupný na <http://www.snm.sk/?rody-a-rodiny>, <http://www.snm.sk/?zbierky>, vyhľadane 17. 6. 2015.

15 Zvyčajne má každá fotografia priradené samostatné príprastkové a evidenčné číslo. Výnimkou sú albumy fotografií; album a fotografie v ňom vystupujú ako jeden zbierkový predmet. Za informácie ďakujem Mgr. Ivane Janáčkovej.

16 Zvozy sa uskutočnili z lokalít Adamovské Kochanovce, Beladice, Bernolákovo, Borčice, Brodzany, Brunovce, Budmerice, Čakany, Čičov, Dolná Krupá, Dubodiel, Gabčíkovo, Hajná Nová Ves, Hlohovec, Horné Obdokovce, Jelenec, Lehnice, Lúky, Maňa, Palárikovo, Pečeňady, Radvaň, Smolenice, Stupava, Tovarníky, Uhrovec, Veľké Zálužie, Veľký Biel, Veľký Ďur, Voderady atď. Za informácie ďakujem Mgr. Ivane Janáčkovej.

17 Celú stať o historickej fotografii na Červenom Kameni pomohla skoncipovať kurátorka fondu Mgr. Ivana Janáčková (12. 3. 2015), za čo jej autorka štúdie ďakuje.

18 Podľa slov odborných zamestnancov múzea však fond takejto typy zbierkových predmetov neobsahuje. Múzeum má k dispozícii „iba“ reprodukcie historických fotografií zozbierané počas výskumov predchodcov. Cit. kurátorka (vedúca oddelenia) múzea Katarína Malečková, doplnená archívom Erikom Kližanom.

19 Vo fotodokumentácii múzea nachádzame aj sklenené negatívy dokumentačného a reportážneho charakteru s etnografickým zameraním, ktoré sú spracované v systéme BACH. Informácie poskytla vedúca oddelenia dokumentácie SNM-Múzeum Bojnice Diana Kmetňová-Miškovičová (16. 6. 2015).

20 Za poskytnutie údajov o fonde ďakujem vedúcej oddelenia dokumentácie a správy zbierok SNM-SML, Bc. Martine Macejovej (16. 6. 2015).

21 Múzeum vo Svätom Antone www.msa.sk, vyhľadane 29. 6. 2015.

22 Viac: Roman Holec, *Coburgovci a Slovensko*. Bratislava 2010.

23 Na oddelení poľovníctva sa takisto nachádzajú fotografie z druhej polovice 20. storočia – zábery na zver Tanzánie. Cit. Ďurianová (16. 6. 2015).

24 <http://www.snm.sk/?zakladne-informacie-o-projekte>, vyhľadane 29. 6. 2015.

rodinné predmety, ktoré si emigrujúca šľachta vzala so sebou. To nás núti skúmať ich osudy po vojne a navštíviť aj oblasti, v ktorých sa usadili, a dopĺňať súvislosti a informácie o konkrétnej rodine.

Minirekurz do najväčších fotografických zbierok maďarských inštitúcií²⁵

Výskum historickej fotografie zobrazujúcej život šľachty na Slovensku by bol nedostatočný bez oboznámenia sa s fondmi zahraničných – najmä maďarských, českých a poľských inštitúcií, ktoré uchovávajú pozostalosti aristokracie, ktorá vlastnila majetky aj na našom území. Najväčšiu zbierku historických fotografií so vzťahom k rodu Andrassy v Maďarsku spravuje *Magyar Nemzeti Múzeum – Történeti fényképtár* (Maďarské národné múzeum – zbierka historických fotografií) v Budapešti.²⁶ Je rozdelená na: pohľady na mestá, zbierku zobrazujúcu odev, zbierku portrétov, medzinárodnú zbierku a maďarské udalosti do roku 1919 (najstaršie snímky z roku 1867, napr. Rudolf Balogh, od ktorého nachádzame viac sérií snímok aj v našom fonde), do roku 1945, do roku 1956 až po dnešok. Zbierka mestských pohľadov (*Városkép gyűjtemény*) usporiadaná abecedne, na základe názvov miest, je kolekciou exteriérových fotografií, na ktorých je zachytená architektúra a mestské prostredie. K najstarším fotografiám tejto zbierky patria snímky Eduarda Heidenhausa zobrazujúce mestá ležiace na Dunaji. Okrem známych mien (Amand Helm, František Veress, František Kozmata, György Klösz, Rudolf Balogh, Ernő Vadas) tu nachádzame zobrazenia miest a obcí od anonymných autorov aj zo zahraničia. Do tejto zbierky je zaradený aj súbor 400 sklenených negatívov, ktoré vyhotovil György Klösz o maďarských (uhorských) kaštieloch z konca 19. storočia, a súbor pohľadníc Karola Divalda zo začiatku 20. storočia. Patria sem takisto aj stereofotografie, fotoalby a lepoprelá, ktoré mali, okrem iného, za cieľ podporovať turizmus. V zbierke zobrazujúcej odev (*Viselet gyűjtemény*) sú zaradené fotografie anonymných osôb alebo osôb, ktoré nezohrali v dejinách významnú úlohu a sú odeté do typického odevu. Zložená je zo snímok mužov, žien, detí; nezaradené fotografie vytvárajú skupinu „rôzne“. Osobitnú kategóriu tvoria zobrazenia uniforiem. Tieto jednotlivé skupiny sú usporiadané chronologicky. Zaradené sú tu i dagerotypie neidentifikovaných osôb. Zbierka portrétnych fotografií (*Portré gyűjtemény*) obsahujúca okolo 40 000 fotografií je súborom viac ako 15 000 osôb známych z politického, hospodárskeho alebo kultúrneho života. Fotografie sú ateliérové, amatérske a príležitostné. Časť tvoria identifikované dagerotypické portréty (okolo 50 kusov). Medzinárodná zbierka fotografií (*Nemzetközi gyűjtemény*) druhej polovice 19. storočia mimo

územia Maďarska obsahuje najmä materiál medzi dvomi svetovými vojnami. (Sú zoradené podľa štátov abecedne.) Na webovej stránke múzea nájdeme len veľmi skromný počet zverejnených snímok, z každej zbierky asi 5 kusov fotografií, ale návšteva tohto fondu ostáva nevyhnutnosťou.

Viac ako milión kusov fotografií a dagerotypií od 40. rokov 19. storočia až po dnešok nájdeme v *Magyar Fotográfiai Múzeum Kecskemét* (Maďarské fotografické múzeum v Kecskeméte).²⁷ Múzeum sa orientuje na zbieranie snímok maďarskej proveniencie, tzv. hungarík. Okrem samotných fotografií sa sústreďujú na všetko, čo s maďarskou fotografiou súvisí – knihy, archíválie, dokumenty o autoroch, CD, nahrávky, videá, atď. Múzeum spracúva, reštauruje, vystavuje svoje zbierky. Ročne vydá asi 3 až 4 monografie, podieľa sa na projektoch a výskumoch, i metodicky usmerňuje, snaží sa tiež poskytnúť zdigitalizované fotografie online. Na ich internetovej stránke sú prístupné fotografie zoradené podľa autorov.²⁸ Po zadaní hesla vyhľadávač vyhľadá všetky fotografie týkajúce sa hľadaného výrazu. (Napri. pri zadaní slova Andrassy sa zobrazí 21 výsledkov.)

Jednu z najpočetnejších fotografických zbierok spravuje *Országos Széchenyi Könyvtár – Fénykép- és Fotóművészeti Tár* (OSZK, Krajská Széchenyiho knižnica – zbierka historickej fotografie a fotografického umenia). Predstavuje viac ako 40 000 negatívov a fotografií vzácných zbierok knižnice (kódexy, staré tlače, rukopisy). Bola vybudovaná v roku 2007 s cieľom zabezpečiť vyhovujúce uskladnenie a spracovanie fotografií nachádzajúcich sa v rôznych fondoch knižnice.²⁹ V decembri 2000 vznikla v spolupráci OSZK a Spolku maďarských umeleckých fotografov (*Magyar Fotóművészek Szövetsége*) Zbierka umeleckej fotografie a Dokumentačné centrum. Zameriava sa na diela súčasných maďarských umeleckých fotografov. Sústreďeniu originálnych fotografií a obrazového materiálu rozprávok a vzdelávacích filmov za posledných 50 rokov sa venuje Zbierka diafilmov, fotografií a kresieb (*Diafilm-, fénykép- és rajzgyűjtemény*). Bádateľský prístup je momentálne možný iba po nahlásení sa telefonicky alebo e-mailom. Digitálne záznamy kníh sú k dispozícii cez stránku knižnice a aktívny je aj link na digitálny obrazový archív (*Digitális képtár*).³⁰ Pre skúmanie šľachty by mohli byť zaujímavé portréty (najčastejšie grafiky vzniknuté na základe fotografií) uverejnené v knihách, novinách a časopisoch, ktoré môžu pomôcť k identifikácii šľachty alebo získať ďalší portrét hľadanej osoby, vhodný k budovaniu vlastnej databázy.³¹ Projekt Maďarskej digitálnej knižnice (*Magyar Digitális Képtár*) vznikol riadením OSZK a spoluprácou 48 maďarských knižníc v rokoch 2008–2009. Zhr-

mažujú sa tu obrázky vzťahujúce sa na Maďarsko, či už fotografie, pohľadnice, plagáty a iné zdroje obsahujúce obrazové dokumenty.³²

Zbierka *Iparművészeti Múzeum – Adattár* (Dokumentácia Umeleckopriemyselného múzea v Budapešti) obsahuje viac ako 20 000 fotografií, ktoré sú prameňom k zničeným umeleckým predmetom z pôvodne súkromných zbierok a k interiérom, svetovým výstavám a inštaláciám múzeí.³³ Na webovej stránke múzea je možné vyhľadávať istú časť zdigitalizovaných fotografií a po zaregistrovaní sa na stránke si obrázky bezplatne stiahnuť. (Napri. po zadaní hesla Andrassy sa nám zobrazilo 74 nájdenných položiek, z toho 27 historických fotografií; ani jedna z nich sa pritom nenachádza v našom fonde). Návšteva tohto múzea je teda pre bádateľa zaujímavého sa o život a kultúru šľachty obohatením.

■ Poznámky

25 Ucelenejšie výsledky prieskumu fotografických pozostalostí šľachty si vyžaduje rozšírené bádanie a môže sa stať predmetom ďalšej štúdie. Mnohé maďarské inštitúcie medzi sebou na poli digitalizovania a sprístupňovania historických fotografií na webových stránkach rozvinuli bohatú spoluprácu, čím sa získanie prehľadu uverejňovaných fotografií stáva nikdy nekončiacou činnosťou. Voľne dostupné sú napri. obrázky z domény pod názvom *Fortepan*, kde sa rôzne subjekty snažia uverejňovať napri. snímky Györgya Klösza a tým vytvorí jeho virtuálnu zbierku fotografických diel. Dostupné na: <http://www.fortepan.hu/>, vyhľadané 13. 12. 2015.

26 *Magyar Nemzeti Múzeum Budapešť*: <http://mmn.hu/hu/gyujtemenyek/torteneti-fenykeptar>, vyhľadané 30. 7. 2015.

27 *Magyar Fotográfiai Múzeum Kecskemét*: <http://fotomuseum.hu/>, vyhľadané 30. 7. 2015.

28 <http://fotomuseum.hu/fotografiak/a>, vyhľadané 30. 7. 2015.

29 Sklenené negatívy zobrazujú sedemhradské mestá a krajinu (30. roky 19. storočia) a acetylcelulózové negatívy hlavne pamiatky (80. roky 20. storočia). Významné sú aj snímky z 1. svetovej vojny (pozostalosť Karola Eschera čítajúca 38 000 negatívov). <http://www.oszk.hu/fotok>, vyhľadané 30. 7. 2015.

30 Webová stránka OSZK <http://keptar.oszk.hu/> ponúka možnosti rozkliknúť si odvetvia ako napri. prírodné vedy, hospodárstvo, kultúra a umenie alebo iné (mapy, noty, atď.).

31 Ako pomoc pri identifikovaní portrétov uhorskej šľachty a ich majetkov, exteriérov a interiérov nehnuteľností ďalej odporúčam: Etelka Baji – László Csorba, *Kastélyok és mágnások. Az arisztokrácia világa a századvégi magyarországon*, Budapešť 1994.

32 <http://www.oszk.hu/fotok>, vyhľadané 30. 7. 2015.

33 Viac o Umeleckopriemyslovom múzeu v Budapešti dostupné na: <http://www.imm.hu/hu/contents/23,Adatt%C3%A1r+gy%C5%B1tem%C3%A9ny>, <http://gyujtemeny.imm.hu/site.php>, vyhľadané 30. 7. 2015.

Obr. 2. György Klösz, *Galéria predkov kaštiela Betliar za grófa Emanuela I. Andrássyho, Budapešť, okolo 1895–1899*, SNM-BET, zbierka historických fotografií.

tov. Po zániku NKK v roku 1951 sa osudy skonfiškovaných objektov vyvíjali odlišne ako v Česku. Objekty, pre ktoré sa podarilo nájsť kultúrne využitie, prešli do správy príslušných múzeí, galérií, archívov, knižníc, resp. národných výborov. Vo väčšine budov však boli zriadené školy, internáty, rôzne sociálne ústavy. Väčšie priestory boli priečkami predelené na byty pre sociálne slabšie rodiny. Vyskytli sa aj prípady, keď bolo niekdajšie šľachtické sídlo využité ako sklad úrody, zberňa vajec, či dokonca traktorová stanica.³⁷

Otázka osudu hnutelného majetku a nehnuteľností šľachty po vojne je zložitou otázkou, na ktorú nie sú vždy uspokojivé odpovede.³⁸ Mnohé pamiatky postihol po vojne mimoriadne

2

Rodové sídla a ich mobiliár na Slovensku po 2. svetovej vojne

Vývoj majetkových vzťahov po 1. svetovej vojne a následného poštátňovania v Česku a na Slovensku prebiehal analogicky, nie však totožne v oboch krajinách. Zákom č. 61/1918 Sb. zák. a nar. z 10. decembra 1918 boli zrušené šľachtické tituly a všetky práva z nich vyplývajúce. Najdôslednejšie sa zákon vyrovnal s členmi habsbursko-lotrinského rodu, ktorí na území Slovenska vlastnili prepychové rezidencie.³⁴ Veľký pozemkový majetok šľachty sa stal hlavným zdrojom prerozdelenavej pôdy. Väčšina majiteľov veľkostatkov sa po pozemkových reformách nezdržiavala na Slovensku trvalo a majetok zverila do rúk správcov, nájomcov a právnikov. Po 1. svetovej vojne ostávala šľachta, napriek mnohým majetkovým okliešteniam, najväčším vlastníkom majetkov a pôdy. Až okolnosti počas 2. svetovej vojny prinútili aj posledných príslušníkov šľachty k emigrácii a k evakuácii hnutelností. Sťahovanie zariadenia sa stávalo čoraz náročnejším a až vypuknutie Slovenského národného povstania v roku 1944 zmobilizovalo mnohých majiteľov kaštieľov, ktorí si začali budovať skrýše, sejfy a tajné miestnosti a opúšťali svoje majetky.³⁵

Dekréty prezidenta Edvarda Beneša a nariadenia Slovenskej národnej rady (SNR), reštitučné, konfiškačné, znárodňovacie, expatričné, príp. aj retribučné, sa dotkli ďalšieho osudu šľachty na našom území a viedli k ich cieľavedomej likvidácii. Vychádzalo sa z predpokladu, že ako osoby nemeckej a maďarskej národnosti boli priamo zodpovední za rozbitie a okupáciu Československej republiky (ČSR). Podľa troch konfiškačných zákonov SNR, vydaných od februára 1945 do mája 1946, bol majetok Nemcov, Maďarov, ako aj zradcov a nepriateľov sloven-

ského národa, skonfiškovaný. V auguste 1945 vydalo Povereníctvo vnútra výnos o ochrane pamiatok vo vidieckych kaštieľoch a zaistení ich zbierok adresovaný všetkým národným výborom a správnym komisiám. Na naliehavé výzvy pracovníkov Povereníctva školstva a osvety (PŠO), múzejníkov, knihovníkov a archivárov schválil Zbor povereníkov na svojom zasadnutí 12. septembra 1945 intimát č. 5555/45 o zaistovaní a uskladňovaní pamiatok zo skonfiškovaných kaštieľov. Tým sa začína obdobie zvozov, ktorého cieľovými stanicami sa na Slovensku stali napr. múzeá v Bratislave, Martine, Košiciach, hrad Červený Kameň alebo zámok Bojnice. Po februári 1948 sa konfiškovaní majetkov už príslušník žiadneho šľachtického rodu nevyhol.³⁶ Nakoniec je potrebné pripomenúť, že pre štát sa veľké rodové sídla šľachty nakoniec nestali prínosom, ale naopak skôr ťarchou, a ich devastácia, v dôsledku „starostlivosti štátu a jeho občanov“, naďalej pokračovala. Po vojne bola prirodzene dôležitejšou otázkou regenerácie hospodárstva a riešenie ekonomických a existenčných problémov.

Národná kultúrna komisia (NKK) na Slovensku postupne s veľkými ťažkosťami prevzala do správy 35 objektov rôzneho typu a rôznej hodnoty. Pôvodné interiéry boli zachované len v niektorých objektoch (Červený Kameň, Betliar, Krásna Hôrka, Hodkovce, Oravský hrad, Bojnický zámok). Budovy boli v zlom technickom stave, zatekala do nich dažďová voda, technické zariadenia (vodovod, kúrenie, elektrina) boli zničené, niekde chýbali aj časti múrov (Humenné, Halič). Využitie týchto objektov napr. na školenie politických kádrov či zootechnikov sa síce považovalo za kultúrne, bolo však z hľadiska pamiatkovej ochrany diskutabilné; aj preto, že na objekty dozerali úradníci z rôznych rezor-

■ Poznámky

34 V Holíči (prenajímané priestory), v Topolčiankach (letné sídlo T. G. Masaryka, v roku 1945 vyhorel), vo Víglaší (sídlom Lesnej správy Víglaš, poškodený prechodom 2. ukrajinského frontu) a Grassalkovichov palác v Bratislave (zriadené Zemské vojenské veliteľstvo, od roku 1996 sídlo slovenských prezidentov). Martina Orosová, Zánik šľachtického sveta na Slovensku (1918–1948), in: Zdeněk Hazdra – Václav Hoříčka – Jan Županič (edd.), *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století*, Praha 2011.

35 Vývoz starožitností, napriek tomu, že išlo o súkromný majetok, podliehal ochrane. Navzdory viacerým zákonom a nariadeniam nebola táto ochrana dostatočná. Verejne aj legálne sa konali dražby a aukcie, ktoré umožňovali prevoz hnutelných pamiatok cez hranice štátu. Martina Orosová, Osudy rezidií vyššej šľachty a ich zbierok po roku 1918 a po roku 1945, in: *Magnátske rody v našich dejinách. 1526–1948*, Martin 2012, s. 319–323. Tento jav bol však často spôsobený prirodzenou potrebou majiteľov skonfiškovaných majetkov, ktorí sa snažili získať dostatok finančných zdrojov (na riešenie svojich existenčných problémov).

36 Mnohé tieto nariadenia sa vykonávali aj mimo zákona. Zoznam 99 objektov skonfiškovaných podľa nariadenia SNR č. 104/1945 do roku 1949 určite nebol kompletný. Objavujú sa v ňom mená ako Pálffy, Andrássy, Ghillány, Pallavicini, Péchy/Péči, Sztáray/Stárai, Zichy/Ziči, Zay, Erdődy, Csáky/Čáki, Berzeviczy, Bornemisza, Pongrácz a ďalší. Viď Orosová (pozn. 35), s. 312–331. Výskum autorky článku bol pramenne obmedzený na úradnú agendu štátnych orgánov Pamiatkového úradu SR a fondov Slovenského národného archívu, bez skúmania rodových archívov a šľachtických pozostalostí.

37 Viď Orosová (pozn. 34), s. 104–105.

38 Témou povojnového zachovania historických objektov a ich zbierok sa vo svojich vyššie citovaných štúdiách zaoberá odborná pracovníčka Archívu PÚSR Martina Orosová. Dôležitým zdrojom pre poznanie dejín viacerých objektov

neprajný údel a povojnový vzťah k pamiatkam často spečatil ich osud, ktorý dnes nie je možné zvrátiť. Vojnové besnenie, krádeže či požiare prežilo viacero nehnuteľností, ale povojnovému drancovaniu sa vyhol iba minimálny počet šľachtických pozostalostí. Najznámejšími príkladmi sú kaštiele Betliar (konfiškát), Hodkovce³⁹ a Orlové (revízny majetok). Adaptáciu objektov pre potreby komunistického režimu prežil už iba kaštieľ v Betliari a stáva sa svetlou výnimkou zachovania objektu, s nezameniteľným geniom loci, aj s celým svojim obsahom. Za jeho záchranu a rozhodnutie ponechať v ňom múzejnú expozíciu vďačíme najmä jednej z prvých slovenských múzejníčok, historičke a teoretickej umenia Alžbete Güntherovej-Mayerovej (1905–1973).⁴⁰

Zbierky Andrásyovcov ako jedinečný príklad zachovania šľachtickej pozostalosti

Ojedinelým príkladom v povojnových dejinách šľachtických rezidií a ich pozostalostí je osud betliarskych objektov a hnutelností prináležiacich k panstvu Andrásyovcov. Ich bývalí majitelia patrili k členom aristokracie zdržiavajúcim sa na našom území až do vypuknutia Slovenského národného povstania. Svoje majetky opustili v auguste 1944. Zanechali tu po sebe kompletne zariadený kaštieľ v Betliari a dedičstvo po svojich predkoch, o ktoré sa starali na základe fideikomisu celé dekády, hrad Krásnu Hôrku a mauzóleum Andrásyovcov v Krásnohorskom Podhradí postavené v roku 1904. Odviezli si so sebou možno pár najvzácnejších rodinných predmetov, časť z nich ukryli v skrýšach vybudovaných v suteréne a na povale, ale všetko ostatné, ako napr. aj rodinné fotografie, ktoré možno považovať za výsostne osobné predmety, tu zanechali. Posledný majiteľ kaštieľa Emanuel II. Andrásy (1892–1953) aj so svojou rodinou odišiel do mesta Vaduz v Lichtenštajnsku.⁴¹ Svoje majetky so zariadením a príslušnými budovami nechali v správe ev. a. v. farára Štefana Havlíka a zamestnanca veľkostatku Ondreja Pásztoru. Rodina pravdepodobne počítala s tým, že budú mať možnosť sa vrátiť, a to isté možno predpokladali aj správcovia a obyvatelia dediny, o čom svedčí fakt, že kaštieľ nebol rozkradnutý a jeho inventár sa z veľkej časti zachoval.

Pri oslobodzovaní obce Červenou armádou, až na pár rozbitých okien, zostal kaštieľ neporušený. Dvaja sovietski vojaci ho asi rok (od 1. marca 1945 do 31. marca 1946) dokonca strážili.⁴² O toto zabezpečenie sa intervenciou u veliteľa Červenej armády sa zaslúžil kňaz ev. a. v. Štefan Havlík, ktorý bol od júna 1946 vymenovaný za „vnúteného“ správcu a neskôr aj za okresného konzervátora pamiatok.⁴³ Postaral sa o vhodné uskladnenie bohatých zbierok (41 hlavných a 21 vedľajších kompletne zariadených miestností, knižnicu a archív) a dal na kaštieli urobiť

najnutnejšie opravy. Majetok zahrňujúci hlavne lesy (tzv. pôdohospodársky konfiškát) bol skonfiškovaný podľa nariadenia SNR č. 104/1945 ako majetok občanov maďarskej národnosti s rozlohou väčšou ako 250 hektárov.⁴⁴ Skonfiškovaný majetok na vidieku preberal Slovenský pozemkový fond zriadený pri Povereníctve pôdohospodárstva a pozemkovej reformy (PPPR). O osude zachovaného betliarskeho kaštieľa rozhodoval v polovici roka 1946 Zbor povereníkov, ktorý ho súčasne prideliť PPPR, resp. Čs. štátnym lesom, ako aj Povereníctvo školstva a osvetu.⁴⁵ PŠO sa snažilo vyhlásiť kaštieľ a jeho zbierky za Štátny kultúrny majetok (ŠKM), čím by pripadol do správy NKK, špeciálnemu orgánu zriadenému na správu konfiškovaných objektov s vysokou historickou a umeleckou hodnotou. Od leta 1945 sa vyhotovovalo niekoľko inventárov zariadenia, ale ani jeden nebol kompletný.⁴⁶ Inštalácia zbierok ako ukážka života a bývania feudálnej rodiny bola po februári 1948 ideologickým problémom, ale napriek tomu patril kaštieľ spolu s hradom Krásna Hôrka k najnavštevovanejším múzeám na Slovensku.

Vo februári 1948 žiadal Emanuel II. Andrásy písomne o vydanie rodinných predmetov a iných vecí osobnej povahy, ktoré nepodliehali konfiškácii (fotografické albumy, obrázky starožitností, lovecký pamätník, šatstvo, topánky, loveckú výbroj, príbor s monogramom a iné), pravdepodobne ale nedosiahol žiadne úspechy.⁴⁷ V roku 1950 boli totiž objavené tajné skrýše, v ktorých boli ukryté aj predmety zahrnuté v žiadosti o vývoz. Medzirezortná komisia na svojom zasadnutí 23. novembra 1949 konečne rozhodla, že kaštieľ v Betliari spadá pod Povereníctvo školstva, vied a umení. Hranice ŠKM boli vymedzené 3. januára 1950.⁴⁸ Od júla

■ Poznámky

a pozostalostí bude aj plánovaný zborník z odbornej konferencie pod názvom *Múzeá vo vojne. Druhá svetová vojna a jej dôsledky na činnosť múzeí a ich zbierky* usporiadanej 10.–11. novembra 2015 v Banskej Bystrici. Na konferencii, ktorú pripravilo SNM v spolupráci so Zväzom múzeí Slovenska, odznelo 27 príspevkov slovenských historikov, archivárov, pamiatkarov zaoberajúcich sa povojnovými transformáciami zbierkotvorných inštitúcií, organizáciami, ktoré spravovali znárodnené majetky šľachty, alebo objektmi, kde sa toto dedičstvo zachovalo, a zvozmi či reštitúciami. Mnohé príspevky priniesli prvýkrát prezentované zistenia a závery. Program dostupný na: http://www.snm.sk/swift_data/source/odborna_verejnost/podujatia/konferencia_muzea_vo_vojne_program.pdf, vyhľadané 13. 12. 2015.

³⁹ Skonfiškovaný kaštieľ Hodkovce bol spočiatku využívaný ako múzeum, jeho osud však v roku 1955 vymedzilo rozhodnutie, podľa ktorého bol objekt kaštieľa, okrem východnej časti, adaptovaný pre potreby domova dôchodcov.

Od leta 1957 už boli všetky vzácne artefakty predchádzať júcich majiteľov zväzované do rôznych múzeí východného Slovenska. Viac: Martina Orosová, Neznáma minulosť kaštieľa v Hodkovciach, *Pamiatky a múzeá*, 2007, č. 1, s. 38–42. Martina Orosová, Povojnový osud kaštieľa v Orlovom, *Pamiatky a múzeá*, 2005, č. 1, s. 40–43.

⁴⁰ Július Barczy, Alžbeta Güntherová-Mayerová – roky „vyhnanstva“ 1952–1955, *Monument revue* II, 2013, s. 28–33. Dostupné on-line: <https://www.pamiatky.sk/Content/Data/File/ARCHIV/Monument-1-2013.pdf>, vyhľadané 25. 4. 2015.

⁴¹ Emanuelove deti Ilonka (1917–1990) a Gejza II. (1920–1997) boli poslané do Budapešti už skôr. Emanuel II. so svojou manželkou Máriou Choloniewskou-Myszkou (Kolonskou, 1892–1975) odišli v auguste 1944.

⁴² Viď Orosová (pozn. 35), s. 326.

⁴³ Štefan Havlík je v dokumentoch titulovaný ako: poverený správou veľkostatku; vládný splnomocnenec, poverený ochranou historických pamiatok; komisár pre ochranu historických pamiatok v okrese Rožňava. V Betliari pôsobil 10 rokov, od februára 1942 do júla 1952, kedy bol obvinený zo spáchania trestného činu rozkrádania národného majetku. Dôvodom jeho zatknutia bolo, že nestihol nahlásiť nález zlatých a strieborných predmetov, ktorý našiel na hrade Krásna Hôrka. Archív SNM-BET. Fond: Múzeum Betliar a *Kronika ev. a. v. cirkevného sboru v Betliari*. 1942–dodnes, ktorá je uložená na ev. fare v Betliari. Otázkam dopadu vojnových udalostí a povojnovému formovaniu múzea a jeho zbierok sa venuje štúdia: Tímea Máteová – Katarína Takácsová, Kaštieľ Betliar a hrad Krásna Hôrka po odchode Andrásyovcov. Konfiškácia majetkov a formovanie múzea, príspevok z konferencie *Múzeá vo vojne. Druhá svetová vojna a jej dôsledky na činnosť múzeí a ich zbierky*, Banská Bystrica, 10.–11. november 2015, rukopis.

⁴⁴ Nariadenie SNR č. 104/1945 o konfiškovaní a urýchlennom rozdelení pôdohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov, ako aj zradcov a nepriateľov slovenského národa [online]. Dostupné na: <http://zakony.judikaty.info/predpis/nariadenie-104/1945>, vyhľadané 26. 6. 2015.

⁴⁵ Archív SNM-BET. Fond: Múzeum Betliar.

⁴⁶ Zdarným pokusom bolo vyslanie dr. Olgy Wagnerovej, pracovníčky Mestského múzea v Bratislave a neskoršej vedúcej administratívnej kancelárie NKK, ktorá za necelý mesiac spísala 12 858 zväzkov andrásyovskej knižnice. Súpis sa dodnes zachoval a je využívaný. Archív SNM-BET. Fond: Múzeum Betliar. O spracovávaní knižnice pozri viac: Katarína Takácsová, Osudy historickej knižnice v kaštieli Betliar: odborné spracovanie a stav vedeckého bádania, in: Marcela Domenová (ed.), *Z dejín šľachtických knižníc na Slovensku I.*, Prešov 2013, s. 52–67. Dostupné on-line: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Domenova1>, vyhľadané 26. 6. 2015.

⁴⁷ Archív SNM-BET. Fond: Múzeum Betliar: Žiadosť o vrátenie rodinných predmetov Emanuela Andrásyho. Úrad predsedníctva SNR BA, Bratislava, 4. február 1948, 1 s.

⁴⁸ Kaštieľ, dom kastelána s kuchyňou, dom vrátnika, dom záhradníka, práčovňa, rotunda, skleníky a ostatné budovy parkovej sústavy, aj pozemky parku, na ktorých nerástli exotické dreviny. Archív SNM-BET. Fond: Múzeum Betliar.

Obr. 3. Ateliér Szenes, Tri generácie rodu Andrassyovcov, ktorí ešte obývali kaštieľ: zľava gróf Emanuel II. Andrassy, Gejza II. Andrassy, Gejza Andrassy, Mária rod. Choloniewska a Ilona Andrassy, Budapešť, okolo roku 1936, SNM-BET, zbierka historických fotografií.

najbližší príbuzní.⁵¹ Hodnotu tohto súboru spočívajúcu v jeho „ucelenosti“ odvodzujeme od nálezových okolností. Všetky fotografie, ktoré sem zaraďujeme, boli nájdené v priestoroch kaštieľa: v historickej knižnici (v podobe albumov založených v regáloch medzi knihami) alebo ako jednotliviny nájdené v knihách, v neprístupných miestnostiach kaštieľa, v historickom nábytku alebo v objektoch, ktoré patria k areálu kaštieľa. Tu boli nájdené najmä veľkoformátové fotografie v rámoch, ktoré pred vytvorením expozície múzea ešte za Andrassyovcov vo veľkom počte zdobili steny ich interiérov.

Tieto fotografie nám tu po sebe zanechali vlastníci kaštieľa, ktorí sem prichádzali pravidelne v istom období roka, aby tu trávili svoj čas poľovačkami, jazdou na koni a inými aktívnymi činnosťami, ale aj oddychom pri knihách a listovaní v albumoch. Svoje paláce mali v Budapešti, kde si vytvárali zbierky fotografií a na stenách im viseli fotografie, ktoré im pripomínali aktívne trávený čas, známe tváre alebo zobrazovali ich sídla. Fotografie zachované v Betliari sú iba časťou z celkového počtu fotografií, ktoré Andrassyovci ako rodina vlastnili. Ale do-

3

do novembra 1952 bol kaštieľ a hrad v rukách pracovníka Východoslovenského múzea v Košiciach Eugena Sabóla. Správcovstvom bola od novembra 1952 poverená Alžbeta Güntherová-Mayerová. Svojim erudovaným výkladom presvedčila komisiu o význame zachovania kaštieľa pre múzejné účely. V rokoch 1952–1955, počas svojho pobytu v Betliari, keď bola „z dôvodu svojho pôvodu a minulosti“ z Bratislavy vysídlená, spracovala a v prírastkových knihách (R1 a R2) popísala viac ako 3 700 zbierkových predmetov z fondu kaštieľa aj hradu, čím položila základy múzejnej evidencie v tejto inštitúcii. Po nej sa od septembra 1955 stal riaditeľom ŠKM v Betliari Július Klincko a inštitúcia nepretržite funguje ako múzeum dodnes.

Dôležitú súčasť hnutelností, ktoré tu po sebe Andrassyovci zanechali, predstavoval archív. Najprv sa uvažovalo, že hradný archív sa preniesie do kaštieľa a vznikne tak základ pre budovanie „Gemerského archívu“.⁴⁹ V zmysle prípisu NKK č. 1710/1951 bol 3. augusta 1951 archív Andrassyovcov (rodinný a hospodársky archív na hrade a hospodársky archív mladšieho pôvodu v rotunde pri kaštieli) odovzdaný Pôdohospodárskemu archívu v Bratislave.⁵⁰ Dnes je rodo-

vý archív súčasťou Štátneho archívu v Levoči (Spišský archív). Archív dlholúckej vetvy rodu (hrad Krásna Hôrka) obsahuje malý počet historických snímok; archív betliarskej vetvy nie je spracovaný, čo znamená, že je nedostupný (obsahuje fotografickú zbierku malého rozsahu).

Zbierka historickej fotografie kaštieľa Betliar

Význam zbierky historickej fotografie kaštieľa spočíva v jej ucelenosti a v spôsobe zachovania. Budovala sa približne 100 rokov, našla sa na mieste, kde bola prirodzene vytváraná, a rozsah jej zachovania odhadujeme približne na 90 %. Doplnená je popiskami, podpismi a postrehmi jej pôvodcov, ktorí sú často aktérmi snímok. Takáto zbierka priamo odzrkadľuje život a záujmy aristokracie 19. a prvej polovice 20. storočia. Vznikala od 50. rokov 19. storočia prirodzenou potrebou zanechať po sebe svoju podobu, nutnosťou dokumentovať svoje statky, či jednoducho pasiou oživovať osobné spomienky pohľadom na osobné rodinné fotografie. Zbierka sleduje posledné generácie betliarskej vetvy rodu Andrassyovcov, ktorí kaštieľ ešte obývali. Jej hlavnými predstaviteľmi boli Emanuel I., Gejza I., Emanuel II. a Gejza II. a ich

■ Poznámky

49 Návrh správcu Štefana Havlíka. Archív SNM-BET. Fond: Múzeum Betliar: Knižnica Emanuela Andrassyho v rodovom kaštieli v Betliari – hlásenie Štefana Havlíka pre SNK o ochrane knižnice, Betliar, 9. november 1945, kópia, 2 s.

50 Archívne dokumenty sa ale ešte ponechávali v pôvodných priestoroch, nakoľko Pôdohospodársky archív nemal priestor na ich uskladnenie. Archív SNM-BET. Fond: Múzeum Betliar: Zápisnica č. 10 – Zápisnica o prevzatí Andrassyovských archívov na Krásnej Hôrke a v Betliari do správy Pôdohospodárskeho archívu, Havlík, Štefan (správca kaštieľa), Barták, Július, Marsina, Richard (Pôdohospodársky archív), Betliar, 3. august 1951, 2 s.

51 Zbierka historickej fotografie SNM-Múzea Betliar obsahuje aj fotografie dlholúckej (monockej) vetvy rodu, ktoré sa zachovali na hrade Krásna Hôrka. Dnes sú spracované vo forme tabulky a po zapísaní fotografií do zbierkového fondu múzea budú sprístupnené v systéme ESEZ 4G, z ktorého údaje sa premietajú do Europeany. Viac o hradnej zbierke fotografií: Katarína Takácsová, Zbierka fotografií zachovaných v Slovenskom národnom múzeu – Múzeu Betliar, in: (Ne)zabudnuté fotografie – zborník príspevkov z vedeckej konferencie, Bratislava 2014 (CD-ROM, s. 88–100. Dostupné na: http://www.minv.sk/swift_data/source/verejna_sprava/sna/pdf/Zbornik_prispevkov_Nezabudnute_foto_Final_Makova.pdf, vyhľadané 7. 8. 2014.

volíme si tvrdiť, že ako amatérske voľnočasové fotografie sa zachovali v úplnom spektre ich záujmov a činností. Bohatá zbierka fotografií dokladá, okrem iného, aj ich záujem o fotografovanie. Gróf Gejza Andrásy bol aktívnym fotografom a členom budapeštianskeho Photo Clubu už od roku 1899, teda v čase jeho založenia. Klub združoval amatérskych nadšencov fotografie, usporiadaním výstav a prednášok rozvíjal ich tvorivé a estetické schopnosti.⁵²

So svojimi vlastnými fotografiami sa dokonca (minimálne v roku 1929) zúčastnil výstavy.⁵³

Andrásyovci sa týmto dostávajú do pozície nielen užívateľskej, keď im fotografia spôsobovala umelecké dojmy a skrášľovala ich apartmány, ale aj do pozície tvorcov a podporovateľov tohto mladého vynálezu. Ako príslušníci aristokracie ju svojimi aktivitami, najmä materiálnou podporou jej výskumu a vývoja, pomohli kreať. Prezentovaním fotografie vo svojich sídlach, ale aj na výstavách zabezpečovali jej šírenie a popularitu. Aj ďalší členovia rodu sa vyznačovali záujmom o fotografiu, a to vytváraním a popisovaním vlastných fotoalbumov, a to už od svojho detstva (napr. fotografie Gejzových synov Karola a Emanuela).

Hlavný dôvod zachovania betliarskej zbierky vidíme, samozrejme vrátane veľkej zachovalosti interiéru kaštieľa, v „neatraktivnosti“ fotografie v čase zoštátnenia Andrásyovcovských majetkov. V povojnových rokoch nebola ešte mladá fotografia považovaná za vzácny artefakt minulosti, nebol pre ňu vytvorený trh a nestala sa zberateľským artiklom, ani cieľom záujmu serióznych znalcov umenia alebo zloďejov. Fotografie neboli (až na jednotliviny) uložené v rodovom archíve, ale v interiéri kaštieľa, tvorili jeho prirodzený prvok a tým pádom sa nestali ani súčasťou zvozu, t. j. premiestnenia rodového archívu. Zachovala sa v istej celistvosti, ktorej pôvodný význam bol necitlivo narušený pri budovaní expozície múzea.⁵⁴ Zarámované rodinné fotografie na stenách apartmánov kaštieľa vystriedali vzácnejšie olejomalby a časť fotografií zmenila svoje pôvodné miesto uloženia. S fotografiou sa tu zaobchádzalo nevhodne. Otázka vrátenia tohto typu zbierkových predmetov do expozície sa naskytá čoraz častejšie a od roku 2014 je už aj jedným z programov múzea. Odpoveďou sú prvé solitéry inštalované v originálnych aj sekundárnych stojanových rámoch umiestnené na písacích stoloch v grófskych apartmánoch. Zabezpečením vhodných podmienok vystavovania sa fotografia stane prínosným obohatením expozície, zvýši sa využitie jej potenciálu a možno pomôže podnietiť odborné diskusie o atraktivnosti tohto média.

4

So systematickým zbieraním, čistením a skenovaním týchto náleзов sme začali už v roku 2009. Pri výskume prvotlačí a postinkunábul v historickej knižnici sme narazili aj na nezaevidované fotoalbumy v kožených väzbách, čo výrazne prispelo k našej snahe o spracovanie historických fotografií a založenie zbierky. Zábery, na ktorých sme mali možnosť vidieť osoby, nám ukazovali ich reálnu tvár, keďže boli doposiaľ skúmané len cez sekundárne zdroje, ktoré sa tu po nich zachovali. Postupnými objavmi, vzrušujúcou autopsiou a permanentným spracovávaním sa nám doteraz podarilo zozbierať viac ako 8 000 kusov⁵⁵ historických fotografií (samostatne, vo fotoalbumoch, či v rámoch).⁵⁶ Pre rýchlejší postup získavania výsledkov a komplexnejšie spracovanie bola koncom roka 2014 vytvorená tabuľka vo forme MS Excel, ktorá vedie k prehľadnosti údajov. Plánované ukončenie spracovania fotografií v tejto forme by mohlo byť do konca roku 2017. Informácie z tabuľky budú použité ako základné údaje pri spracovaní prvostupňovej evidencie v systéme ESEZ 4G, v ktorom múzeum pracuje. K tej však môže dôjsť až po zaevidovaní fotografií do fondu múzea, teda po odsúhlasení prírastkov Komisiou na tvorbu zbierok SNM, nakoľko sa ešte stále jedná iba o nezaevidované nálezy, patriace k pozostalosti Andrásyovcov. Nezanedbateľným prínosom, ktorý nám štúdium zachovanej historickej fotografie prinieslo, je neustále budovanie fotografickej databázy, t. j. vytváranie tematických priečinkov – identifikovaných osôb a objektov.⁵⁷ Táto databáza sa takisto priebežne ukladá na prenosný disk a vytvorenie jej súpisu by mohlo byť ďalším výrazným krokom pre zlepšenie úrovne služieb poskytovaných bádateľom. Dopĺňaná je aj snímkami z bohato zachovanej zbierky časopisov, lifestyleových magazínov a novín z historickej knižnice kaštieľa

■ Poznámky

52 Károly Kincses, Fenséges amatőrök. A magyar arisztokrácia és a fényképezés, *Artmagazin*, 2006, č. 4, s. 16–23. Dostupné na: http://www.artmagazin.hu/artmagazin_hirek/fenseges_amatorok.182.html?module=38&pageid=0, vyhľadane 7. 8. 2014.

53 Beatrix Basics, *Betlér és Krasznahorka. Az Andrásy család világa*, Budapešť 2005, s. 266.

54 Pamiatková obnova, za ktorú získalo múzeum aj prestížnu cenu Europa Nostra, veľmi úspešne a dôsledne vymazala z kaštieľa jeho príjemnú atmosféru, stopu pôvodných majiteľov a zničila mnohé z jeho pamiatkových hodnôt. Vo svojej primárnej funkcii sa vôbec nezachovali budovy majera, kuchynského domu, práčovne či bytov pre personál, ani budova knižnice, ateliér, poľovnícky dom a tzv. *Bosnya bar*, kde gróf plánoval vystaviť svoje orientálne a archeologické zbierky. Július Barczy, Múzeum ako zážitok, *365° magazín o umení I*, 2015, článok 13 (nestránkované).

55 Toto číslo neustále narastá. Aj počas písania tejto štúdie boli uskutočnené ďalšie nálezy v predpokladanom množstve 45 kusov fotoalbumov a okolo 500 jednotlivých fotografií. Pozn. autorky, 13. 12. 2015.

56 Všetky nájdene fotografie boli očistené (povrchové odstránenie hrubých depozitov) a oskenované na dostupnom skeneri múzea. Skeny vo formáte JPG sú postupne ukladané na dvoch rôznych počítačoch, napájané na DVD nosičoch a ukladané na prenosnom disku múzea. Od roku 2011 sa snímky postupne spracúvajú a táto činnosť je zaradená medzi vedeckovýskumné úlohy múzea. Vypracovaná bola aj základná metodika, zosumarizovaná v rigorózne práci kurátorky zbierky. Katarína Takácsová, *Fenomen fotografie – zdroj archívneho bádania na základe spracovania fondu fotografií Andrásyovcov zachovaných v SNM – Múzeum Betliar* (rigorózna práca), Prešovská univerzita, Prešov 2014.

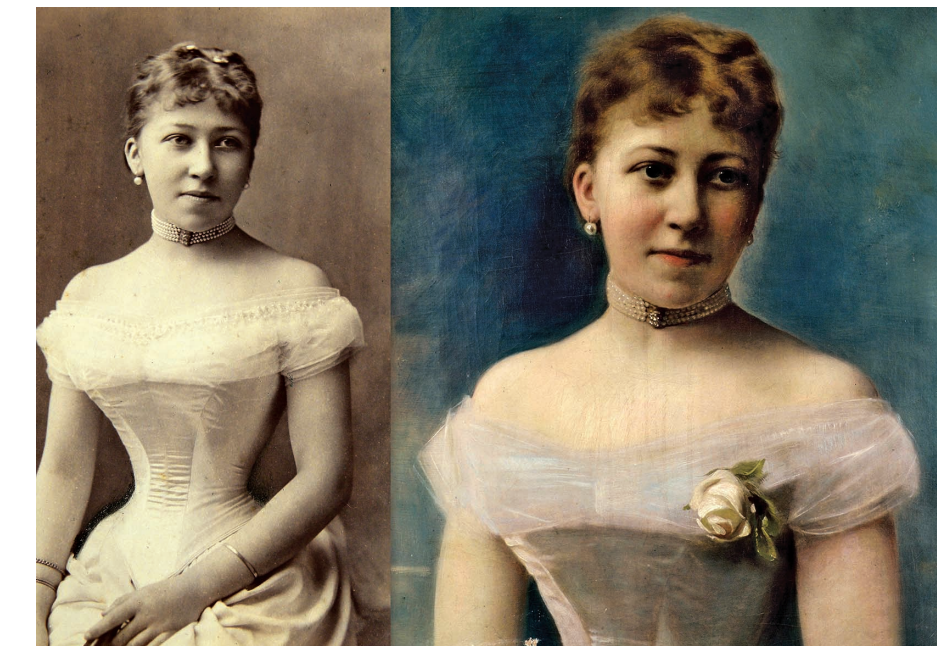
57 Jej význam bol ocenený napr. po požiari hradu Krásna Hôrka, kedy každá historická snímka napomohla pri dokazovaní stavu pred požiarom a plánovaní rekonštrukcie hradu. Vytvorením tlačeneého výstupu je táto ikonografia na

Obr. 5. Karol Koller (1838–1889), *Grófka Natália Széchenyi, rod. Andrássy, foto, Budapešť, okolo 1884 (vľavo); Ferdinand Trösch (1839–1886), Grófka Natália Széchenyi, rod. Andrássy, 1885, olej, plátno, (vpravo). Foto: Egon Gottl / Katarína Takácsová.*

(viac ako 100 titulov), na stránkach ktorých môžeme nájsť a porovnávať fyziognómiu zachytených osôb a architektonickú podobu zobrazených sídiel.

Stále pribúdajúce nálezy, objavujúce sa v rôznych priestoroch kaštieľa a v jeho mobiliári, dopĺňujú informácie o už zachovaných predmetoch zapísaných medzi zbierky múzea. Jednou z najdôležitejších úloh nami spravovaných historických fotografií je obohatenie doposiaľ získaných poznatkov o nové informácie, ktoré sa na týchto obrazových dokumentoch zachovávajú. Sú silne ohraničené schopnosťou bádateľa pracovať s nimi, nakoľko rozpoznanie dôležitých detailov na fotografii je determinované znalosťou stanovenej témy. Identifikácia tváří si vyžaduje poznatky z genealógie rodu, pozitívne určenie budov oboznámenie sa s ich architektúrou a rozpoznanie zbierkového predmetu, ktorý ho mnohokrát bližšie zaraďuje alebo dokonca objasňuje jeho funkciu, si už vyžaduje dostatočnú znalosť fondu múzea a jeho zbierok. Na jednej strane nám fotografia pomáha napr. chronologicky bližšie zaradiť vznik portrétu, na strane druhej často olejomalba pomáha identifikovať zobrazovanú osobu. Pridanou hodnotou je aj obohatenie čiernobielej fotografie znalosťou koloritu na olejomalbe, ktorá však nie vždy zodpovedá realite, alebo kritického zhodnotenia talentu umelca, ktorý portrét na základe fotografickej predlohy zhotovil. Priestor na ďalšie interpretácie je pomerne široký. Fotografiu teda nemožno zo zbierkového fondu izolovať – svoju plnohodnotnú funkciu môže spĺňať iba v kooperácii s ním. Analýzou historika umenia, historika, múzejníka, archivára alebo iného vedca, často aj vďaka ich vzájomnej spolupráci, je fotografia ako prameň schopná podať adekvátnu výpoveď.

Historické fotografie zachované v SNM-Múzeu Betliar sú, s výnimkou posledných nálezov, kompletne zdigitalizované, ale zbierka ešte nie je spracovaná. K nahliadnutiu je zatiaľ prístupná iba na Oddelení výskumu a starostlivosti o zbierkový fond. Výstupy výskumov som začala prezentovať iba od roku 2014 vo forme prednášok a štúdií, a to spracovaním výberových tém.⁵⁸ Ďalším krokom výskumu, paralelne so spracovávaním zbierky historických fotografií múzea, bude skúmanie fondov a zbierok iných inštitúcií, ktorého prvé výsledky demonštruje aj táto štúdia. Po preskúmaní slovenských inštitúcií, najmä múzeí, galérií a archívov, prikladáme veľký význam bádaniu v budapeštianskych

5

a iných maďarských archívoch, ktorého realizáciu plánujeme v priebehu budúceho roka.

Každý výskum ale prináša aj mnohé prekvapenia, ktoré nás nútia odkloniť sa od našej koncepcie. V podstate náhodné stretnutie s členmi českej výpravy pátrajúcej po historických fotografiách v roku 2014, podnietilo prínosnú spoluprácu. Mimoriadny význam pre rozšírenie poznatkov a objavenie nových súvislostí pri výskume historickej fotografie zachovanej v kaštieli Betliar, ako aj v objektoch patriacich Andrássyovcom, nadobúda spolupráca SNM-Múzea Betliar s Národným pamiatkovým ústavom, územnou pamiatkovou správou v Prahe, ktorá spravuje zvozový fond zámku Zahrádky. Tento zámok bol rodovým majetkom grófký Eleonóry von Kaunitz (1862–1936), manželky grófa Gejzu I. Andrássyho. Ich dcéra Marizza tu žila po sobáší s princom Johannesom von Liechtenstein (1873–1959) aj so svojou rodinou. Bohatý fotografický fond, pochádzajúci zo zvozu, sa dnes nachádza v Mníchovom Hradišti. Okolo 5 000 fotografií zobrazuje ateliérovú a amatérsku fotografiu „našich“ Andrássyovcov. Vo fonde zámku Zahrádky nachádzame rovnaké zábery ako v betliarskom fonde, a to nielen príbuzné témou, ale dokonca aj totožné snímky. To dokazuje bohatú korešpondenciu a výmenu rodinných fotografií, na ktorých nie sú zachytené len spoločné aktivity. Dôležité sú pre nás aj nápisy, ktoré sa na jednotlivých fotografiách zachovali a pomáhajú nám doplniť chýbajúce údaje, napr. o období ich vzniku alebo miesta snímania. Vzácné sú aj zábery, ktoré sa u nás nezachovali. Obohacujú našu databázu, vyplňajú biele miesta každodennosti Andrássyovcov, napr. nami nezachytené pobyty v zahraničí alebo účasť na rôznych podujatiach, a napomá-

hajú zisťovať širšie súvislosti. To isté poskytujú nami spravované zábery aj druhej strane, a ide tak o mimoriadne prínosný vzťah.⁵⁹ Táto vzácna spolupráca na príklade jedného rodu demonštruje význam dohľadávania príbuzných fondov. Z dôvodu rozsiahlych majetkových držíeb a rodinných vzťahov je pri štúdiu rakúsko-uhorskej šľachty nevyhnutné rozšíriť výskum z okliešťujúceho rámca dnešných hraníc.

Článok vznikl v rámci výskumného projektu Historický fotografický materiál – identifikácie, dokumentácie, interpretácie, prezentácie, aplikácie, péče a ochrana v kontextu základných typů paměťových institucí (kód projektu DF13P010VV007), financovaného z Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI).

■ Poznámky

riaditeľstvo múzea dostupná odborníkom, projektantom a iným pracovníkom inštitúcií spolupracujúcim na obnove hradu.

⁵⁸ Katarína Takácsová, Album fotografií Gejzu Andrássyho z pobytu na fronte prvej svetovej vojny, in: *Zborník príspevkov z XVIII. archívnych dní v Slovenskej republike v Prešove a seminára venovaného 60. výročiu prijatia vládneho nariadenia č. 29/1954 Zb. o archívnictve*, Bratislava 2015, s. 130–139; Katarína Takácsová, *Poslední Andrássyovci na fotografiách. Historické fotografie ako jedinečný prameň poznania*, prednáška v rámci podujatia Jeseň v historickej knižnici, roč. VI. SNM-BET, 2014, 6 s., rukopis.

⁵⁹ Za spoluprácu ďakujem najmä vedúcej referátu vedeckeho tajomníka Národného pamiatkového ústavu v Prahe dr. Valburge Vavřínovej, kurátorky Petre Medříkovej z Moravskej galérie v Brne a riaditeľovi SNM-BET Júliusovi Barczimu.